POSLOVIL SE JE SLAVIST IN KOMPARATIVIST SVETOVNEGA SLOVESA SLAVOMÍR WOLLMAN

Nekako simbolično v krutem mrazu morda usodnega leta 2012 se je v starosti 86 let poslovila legenda češke slavistike prof. dr. Slavomír Wollman, Dr. Sc. (3. 8. 1925–27. 1. 2012), sin slavnega očeta Franka Wollmana (5. 5. 1888–9. 5. 1969), ustanovitelja brnske slavistike, enega od predstavnikov češke šole literarne komparativistike, katere podobo je dolga leta doma in v tujini, na domačem in mednarodnem prizorišču, zlasti na položajih v takratnem Češkem slavističnem komiteju, katerega dolgoletni sekretar in predsednik je bil, in v Mednarodnem slavističnem komiteju, soustvarjal njegov sin. Glede na to da obstaja veliko člankov, objavljenih ob različnih življenjskih jubilejih, se bomo tukaj posvetili predvsem njegovim študijam iz zadnjega obdobja, saj je do samega konca ohranil duševno svežino in inovativnost. Odšel je tik pred drugo češko izdajo temeljnega dela njegovega očeta *Slovstvo Slovanov* (*Slovesnost Slovanů,* 1. izdaja Praga 1928, 2. izdaja Brno 2012) in izdajo lastnega sintetičnega dela. Zanimivo je, da se je Slavomír Wollman – po usmeritvi bolj rusist in splošni komparativist – v svojem delu močno dotaknil areala slovansko-neslovanskega Balkana, ki sta ga temeljiteje proučevala njegov oče Frank in njun skupni učitelj Matija Murko.

Po monografskih publikacijah *Pesnitev o pohodu Igorjevem kot umetnostno delo* (*Slovo o pluku Igorově jako umělecké dílo*, 1958), *Primerjalna metoda v literarni vedi* (*Porovnácia metóda v literárnej vede*, 1988) in *Češka šola literarne komparativistike* (*Česká škola literární komparatistiky*, 1989) ter desetinah študij prihaja serija del, ki so bila delno povezana z dejavnostjo takrat ustanovljene *Češke zveze slavistov* (*Česká asociace slavistů*), ki jo je Wollman od samega začetka podpiral kot odgovor na potrebo, nastalo po letu 1989, da se ustanovi nova, samostojna ter oblastniških in interesnih pritiskov osvobojena neodvisna stanovska organizacija češkihslavistov. Umirjeni, harmonični ton teh študij z začetka 21. stoletja priča o zavesti o lastni vrednosti ter plodnosti metod in pristopov, ki pri S. Wollmanu nikoli niso okosteneli in nespremenljivi, ampak ustrezno prilagojeni razvoju znanosti in okoliškega sveta.

Že iz sintetičnih študij iz druge polovice osemdesetih let 20. stoletja je bilo razvidno, da se S. Wollman brez težav giblje po širokem, predvsem evropskem literarnem polju na primerjalno-žanrski, torej komparativistično-genealoški podlagi. Njegova študija o žanrski strukturi slovanskih književnosti, objavljena v *Zborniku povzetkov predavanj, prispevkov in poročil* z usodnega VI. mednarodnega slavističnega kongresa v Pragi leta 1968, je bila prva delna sinteza tega metodološkega premika.[1] Pozneje ga je formuliral takole: »Pri proučevanju zgodovinskega razvoja in trenutnega stanja procesov in meril primerjalnega raziskovanja književnosti smo se že v predhodnih poglavjih nekajkrat srečali z vprašanjem teoretičnega in diahronega razumevanja literarne vrste, z zahtevo po poznavanju vzajemnih odnosov med literarnimi žanri, z vlogo žanrov v literarnem procesu. Bogata tradicija žanrskih raziskav in njihovi rezultati pričajo, da je teoretična posplošitev teh spoznanj ena od produktivnih poti h globljemu razumevanju literarnega razvoja ter družbeno-zgodovinskih in literar-

[1] VI. MSS v Praze 1968. Resumé přednášek, příspěvků a sdělení. Academia, Praga 1968, str. 191.

no-estetskih sil in pogojev, ki so vzrok zapletenosti, razčlenjenosti in zahtevnosti literarnega procesa.«[2]

Za zbornik, ki je bil predstavitev raziskovalnega projekta in ki je takrat ostal brez urednika, saj je bila pravim urednikom ta vloga odvzeta, in katerega recenzent je v »novi« *Slaviji* izkazal izrazito kompleksno nerazumevanje njegove vsebine, oblike in zunanjih atributov,[3] je S. Wollman pripravil izjemno študijo *Sopojavnost literarnih struktur pri zahodnih Slovanih* (*Interkurence literárních struktur u západních Slovanů*).[4] Še pred modnimi koncepti nadnarodnega literarnega procesa je S. Wollman opozoril na te tokove pri zahodnih Slovanih v duhu pojmovanja njegovega očeta in na pluralnost skupnih točk, na njihovo poetološko, filozofsko, religiozno raznolikost, kjer besedi Zahod in Vzhod izgubljata smisel, saj gre za eno celoto. Smešno zapoznela so vsa »odkritja« povezav med t. i. Zahodom in Vzhodom ter zavračanje t. i. v slovanske entitete hermetično zaprte šole literarne komparativistike wollmanovskega tipa. Niti enemu od Wollmanov ni bilo treba organizirati konferenc in izdajati zbornikov na to temo, saj sta te entitete že zdavnaj povsem naravno razumela kot eno kulturno-duhovno celoto od antike prek srednjega veka in renesanse, in sicer tudi v časih, ki temu niso bili naklonjeni in v katerih so se današnji avtorji teh »odkritij« ukvarjali s povsem drugačnimi temami. Oba sta izjemno dobro analizirala skupna literarna obdobja in te procese predvsem odlično razumela: »Razvoj pismenstva zahodnih Slovanov ter njegova povezanost in konvergenca v prostoru različnih etničnih skupnosti so bili povezani z gojenjem klasične izobrazbe, katere orodje so bile najprej šole pri največjih cerkvah, nato starodavni univerzi v Pragi in Krakovu, humanistične in baročne 'akademije', redovniške in protestantske šole ter od sredine XVIII. stoletja dobri dve stoletji srednje in visoke državne šole. Razširitev šolske mreže, zelo izrazita predvsem v obdobju baroka in po njem, je prinesla trajno ukoreninjenje literarne dediščine grško-rimske klasike (njenih snovi, junakov, literarnih postopkov in sredstev pa tudi izbranega literarnega kanona) v zavesti in podzavesti literarno aktivnih članov teh narodov in njihovega naraščajočega bralstva. Uvedba obveznega šolanja na velikem delu zahodnoslovanskega ozemlja še pred koncem XVIII. stoletja je še dodatno okrepila pomen tega izobraževalnega in za komunikacijo med avtorjem in bralcem odločilnega dejavnika, katerega pomembno funkcijo lahko nato spremljamo v klasicizmu, predromantiki, romantiki, realizmu in moderni.«[5]

Za zbornik *Češka slavistika 2003* (*Česká slavistika 2003*) je jubilant prispeval temeljno študijo o Josefu Dobrovskem. Slavomír Wollman tu vse bolj poudarja to, kar je bilo konceptualno jedro češke šole primerjalne književnosti in je doseglo vrhunec

---

[2] S. Wollman: Porovnávacia metóda v literárnej vede. Tatran, Bratislava 1988.

[3] Slavia 2004, str. 194 (avtor Petr Poslední). Glej našo recenzijo Editor neznámý aneb Podivuhodnosti jednoho sborníku (Západoslovanské literatury v českém prostředí do roku 1918. Sborník studií. Autorský kolektiv Jiří Bečka, Jasna Hloušková, Marie Sobotková, Helena Ulbrechtová-Filipová, Slavomír Wollman, Anna Zelenková. Práce Slovanského ústavu, Nová řada, svazek 17. Slovanský ústav AV ČR, Praga 2003). Slavica Litteraria, X 8, 2005, str. 214–15.

[4] S. Wollman: Interkurence literárních struktur u západních Slovanů. V: Západoslovanské literatury v českém prostředí do roku 1918. Sborník studií. Autorský kolektiv Jiří Bečka, Jasna Hloušková, Marie Sobotková, Helena Ulbrechtová-Filipová, Slavomír Wollman, Anna Zelenková. Práce Slovanského ústavu, Nová řada, svazek 17. Slovanský ústav AV ČR, Praga 2003, str. 17–18.

[5] Prav tam, str. 17–18.

v delu njegovega očeta: slavistika je bila vedno epicenter razvoja in preboja evropske znanosti. V določenem smislu je celo opozoril na pomembnost tega, čemur danes pravimo arealne študije, pa tudi na njihovo neizogibno filološko izhodišče, ki je hkrati tudi njihova meja: Dobrovský je lahko izhodišče tako prostorskega conskega koncepta slavistike kot njenega filološkega jedra, ki se je razvilo v 20. stoletju v jezikoslovnem funkcionalizmu in literarnovednem imanentizmu. Za S. Wollmana je seveda pomembna evropska in svetovna dimenzija te »nove« slavistike, njeni presežki ter primerjalni germanoslavistični in hungaroslavistični značaj. »Bolj kot utemeljitelj nejasno opredeljene interesne panoge, ki je obstajala do nedavnega, je J. Dobrovský postal njen kritični reformator in promotor znanstvene discipline, njene metodologije in prakse. Prikladna jubilejna oznaka *fundator studiorum slavicorum* ne sme postati žrtev neinformiranih in neizobraženih špekulantov v duhu internacionalizma – ali za spremembo panevropeizma –, ki neutrudno razglašajo slavistiko za preživeti ostanek preroda in se posmehujejo pesmi Hej, Slovani. Poudariti je treba, da je bil nastanek modernih filologij, povezan tako z doseženo stopnjo znanstvenega razvoja kot z novim razumevanjem naroda, vseevropski proces in da se ga je Dobrovský udeležil kot evropska osebnost, in sicer brez zamude in tudi brez povezav z narodnim mitom oz. z občutkom nadrejenosti, vendar pa z unikatnim naborom strokovnih znanj, ki so mu omogočala ustrezno kombinacijo etnolingvističnih in geopolitičnih oziroma geokulturnih stališč, in zato tudi z razgledanostjo, ki je bila več kot samo primerljiva z njegovimi znanstvenimi sodobniki v ostalih novih filologijah.«[6] Wollman s te točke prehaja zlasti k rehabilitaciji filološke kritike, hkrati pa oriše tudi njene presežke.

V prispevku za zbornik s I. kongresa čeških slavistov se je S. Wollman ukvarjal z aktualnimi grožnjami, med drugim z elitizmom in povprečnostjo v okviru različnih postmodernističnih tendenc. Na podlagi analize različnih razprav in medijskih kampanj je to situacijo umestil v zgodovinski okvir z naslednjimi besedami: »Dokazi o tem, da to še zdaleč ni samo bledeča zunanja etiketa, ampak realna diagnoza dobe, 'duha dobe', ki motivira oziroma vpliva na literarno in umetnostno ustvarjanje v njegovi predmetnostni in pomenski plasti ter plasteh shematiziranih vidikov in jezika/izraznih sredstev (povedano z R. Ingardnom) in ki prodira tudi v sekundarno literaturo, so zbrani. Če je Jules Verne v svojih vizionarskih romanih pozdravljal začenjajoče se stoletje znanstveno-tehničnega napredka z obvladovanjem zraka, s podmornicami na čudežni pogon, z letom na Mesec in s sliko tehnološkega mesta prihodnosti še ležerni optimist, ki ga francoska literarna zgodovina kljub svetovnemu uspehu obravnava le v kratkem odstavku kot avtorja zabavne trivialne literature, in če je H. G. Wells s svojimi igrivimi vizijami *Prvi ljudje na Mesecu*, *Vojna svetov* in *Zgodba o nevidnem človeku* napredoval v t. i. visoko literaturo, pa je Karel Čapek preroško zaslutil in umetniško upodobil prihajajoče stoletje terorja oziroma grozot v romanih *Továrna na absolutno*, *Krakatit*, *Válka s mloky (*slov. *Vojna z močeradi)*, v dramah *Bílá nemoc* in *R.U.R.*, svetovno znani tovarni za proizvodnjo robotov iz mesa in krvi, ki danes žal že postaja gnusna resničnost. Če izpostavimo njegovo *Vojno z močeradi*, je treba hipotezi o stoletju terorja dodati še to, da ravno stojimo na pragu

[6] S. Wollman: Pokračovatelé Dobrovského: etnolingvistické a geokulturní souvislosti v srovnávací slovanské filologii. V: Česká slavistika 2003. České přednášky pro XIII. mezinárodní kongres slavistů. Ljubljana, 15.–21. 8. 2003, str. 327.

spopada civilizacij ter morda verskih in rasnih vojn. Izobraženi romanist in komparativist Čapek je nedvomno poznal starejšo in novejšo eshatološko, utopistično in futurološko svetovno tradicijo in reagiral nanjo. Vendar je neposredne impulze in predhodnike našel v domačih, zlasti praških (krščanskih in judovskih) grozljivih zgodbah in med drugim tudi v Arbesovih romanih, sopotnike in nadaljevalce (Aleksej Tolstoj ni bil edini!) pa v celotnem zemljepisnem pasu, na katerega se tukaj osredotočamo. Od tod izvira tudi Čapkov prefinjen smisel za paradoks in za absurdno groteskno ali parodistično barvanje besedila, ki izkušenemu literarnemu profesionalcu omogoča, da marsikatero grozljivo zgodbo obrne v pravljico s srečnim koncem ali vsaj v pripoved z bralsko sprejemljivo katarzo. To je nekaj, kar je manjkalo že romantični frankensteinovski utopiji in kar je povsem odsotno v sodobni komercialno popačeni grozljivki in trilerju.«[7]

Kot dosledni privrženec evropske komparativistike in poznavalec spremenljivosti oblik evropskih književnosti je bil S. Wollman povsem naravno nasprotnik elitizma, saj – prav tako kot njegov oče – ne vidi nikakršne »visoke umetnosti«, ampak razvojne plasti, ki se prepletajo: kar je bilo včeraj spodaj, se danes vzpenja, kar je bilo zgoraj, pada.[8]

Za kongresni zbornik *Češka slavistika 2008* (*Česká slavistika 2008*) je S. Wollman napisal študijo o iskanju obče (generalne) literature v smeri proti jugovzhodu. Tu je bil spet v svojem elementu, saj je s svojim komparativističnim občutkom opozoril na prepletanje navidezno oddaljenih kulturnih entitet in jih povezal s tradicionalnim češkim prodiranjem na Balkan – ekonomskim, a tudi kulturnim. Študijo je začel z zanimivimi besedami, v katerih je splošna teoretična razmišljanja povezal s pripravo novega zvezka študij *Slovanske književnosti v srednji Evropi* (*Slovanské literatury ve střední Evropě,* Brno 2013). Hkrati je pokazal, kakšen je pravzaprav ta »posebni«, oziroma povedano z današnjim nelepim klišejem »nadstandardni«, češki odnos do Balkana, do omenjene »jugovzhodne smeri«, odnos, ki sega od cirilo-metodijske misije vse do osvobodilnih vojn in obnove slovanskih balkanskih držav v 19. stoletju in češke kulturne pomoči. V briljantno formuliranih sentencah S. Wollman, navezujoč se na referat svojega očeta na praškem slavističnem kongresu leta 1968, opozarja na celovitost srednje Evrope in njeno seganje k Balkanu kot na entiteto, ki je smiselna in ima svojo zgodovinsko in sodobno utemeljitev: »Prekletstvo literarne komparativistike konec 40. let je, kot je znano, ustavilo kakršnokoli nadaljnje preverjanje Tieghemovega koncepta nadnarodnega kroga vzpostavljenih odnosov, tudi kroga, ki presega etnolingvistične meje in je motiviran geokulturno. Temu sta se pridružila še t. i. kriza komparativistike in frankocentrizem na Zahodu ter sama po sebi tudi usodna razdelitev Evrope. Vzhodno od nesmiselne cikcakaste črte s severa proti jugu Kiel–Passau–Trst je bila rehabilitacija komparativistike izbojevana šele na IV. slavističnem kongresu v Moskvi, seveda predvsem po zaslugi slavistov. Leta 1962 so na ta prodor reagirali madžarski komparativisti z organizacijo mednarodne konference ob številčni udeležbi predstavnikov Mednarodne zveze za pri-

[7] S. Wollman: Postmodernismus ve slovansko-středoevropském zorném poli: fakta a fikce. V: Slavistika dnes. Ur. Ivo Pospíšil. Česká asociace slavistů, Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2008, str. 217–18.

[8] Prav tam, str. 227–28.

merjalno književnost in v razmerah bipolarne Evrope poskusili preseči izoliranost lastne literature s predlogom koncepta vzhodnoevropske primerjalne književnosti. Glavni govornik je bil Tibor Klaniczay, ki je vzroke za takšno mednarodno združevanje žal prevzel iz zastarelega in dvoumnega spisa K. Dietricha iz leta 1911, ki je poudarjal drugačnost in podrednost t. i. srednjevzhodne Evrope v primerjavi z visoko zahodno kulturo. Ta staro-novi stereotip se trdovratno pojavlja še danes, ne da bi bilo kdaj zastavljeno vprašanje, ali bi poleg Ostmitteleuropa morala obstajati še nekakšna Westmitteleuropa in verjetno tudi Nord- in Südmitteleuropa. Dejanske mednarodne specifike različnih regij in con pa zastira politiziranje celotnega vprašanja, zato evropski jugovzhod, Balkan, povsem izgine iz vidnega polja literarne komparativistike ali pa je zajet v regionalno predstavo *letteratura mitteleuropea oppure absburgica*, ki niti v najbolj drznih različicah ne zajema celotnega Balkana, nima pa niti potrebne časovne razsežnosti niti ustrezne koherence. Bila je namreč pretežno protihabsburška in edino, kar je od nje razen nostalgije ostalo, označujejo današnji avstrijski poznavalci literature nekdanje Podonavske regije (Simonek) kot *Distanzierte Nähe*. V tej nepregledni situaciji, ki dejansko še traja, je 1968 v Pragi potekal VI. mednarodni slavistični kongres in tam se je zgodilo presenečenje, ki ga je izzval Frank Wollman s svojim predavanjem *Obča literatura, njena svetovna in medslovanska funkcija* (*Generální literatura, její funkce světová a mezislovanská*) in s tezo, da se na evropski celini na eni strani izrisuje obča (torej nadnarodna in medetnična) sovjetska literatura, ki sega tudi proti Aziji, na drugi strani pa atlantska, tj. zahodnoevropska književnost, ki sega tudi v Ameriko, med njima pa regija srednjeevropskih in balkanskih književnosti, torej srednjeevropsko-balkanska obča (splošna in skupna) literatura. Tej hipotezi so se v razpravi in na improvizirani tiskovni konferenci pridružili Krejčí, Brtáň, Sziklay, Wytrzens in nekateri drugi komparativisti, zlasti madžarski, romunski in ukrajinski, pa tudi nekateri folkloristi, ki so poznali Murkova odkritja z njegovih raziskovalnih potovanj v iskanju junaške epike, ki so vodila vse do mešanih območij Metohije, Hercegovine in Črne gore. Presenečenje, o katerem sem govoril, je temeljilo na tem, da so F. Wollmana kot avtorja *Slovstva Slovanov* imeli za slovanskega integralista, nemška stran pa ga je med vojno obtoževala celo panslavizma. Vendar je bilo presenečenje le navidezno. Njegov pobudnik se je namreč samo v duhu praške komparativistične šole in po sledeh svojega učitelja Jiřija Polívke vrnil k svojim začetkom v tematologiji, kjer je consko, medetnično izhodišče prioriteta. Tako je bilo tudi v njegovem habilitacijskem delu *Vampirske povesti v srednjeevropskem prostoru* (*Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské*), k temu pa je gotovo prispevala tudi njegova osebna udeležba na Murkovih potovanjih na jugovzhod Jugoslavije ter aktualno presojanje svetovnega dogajanja in njegovih perspektiv. Tega dogodka iz zgodovine primerjalne književnosti ne omenjam zato, ker ga je sprožil moj oče. Štiriintrideset let od njegove smrti je, po mojem mnenju, zadosten časovni odmik, ki človeku omogoči ločevanje znanstvenega vprašanja od osebnih motivacij. Če namerno spregledam dolgo obdobje v teoriji in praksi primerjalnega raziskovanja in se vračam k tedanji hipotezi o srednjeevropsko-balkanskih medetničnih literarnih in kulturnih povezavah in kompleksnosti, to počnem zato, ker menim, da si danes znova zasluži pozornost. Vendar hkrati opozarjam, da na poti h globljemu poznavanju te latentno, hipotetično obstajajoče regije ali našega ožje

srednjeevropskega poseganja v njeno notranjost naletimo na številne ovire, in sicer že pri sami jezikovni dostopnosti. Večinoma ne znamo ne madžarsko ne romunsko ne albansko. S strokovnjakom, ki je obvladal turščino, sem se prvič in zadnjič v življenju srečal konec petdesetih let, in sicer v osebi Gyule Ortutaya. Tudi zato nam je težko prodreti pod gladino splošno dostopnih kulinaričnih, družabnih in družinskih običajev, zlasti v sfero nenapisanih, vendar spoštovanih zakonov ter kolektivno zavezujočih načinov obnašanja ter h kritičnemu presojanju naših lastnih stereotipov in psevdomitov. Ko je madžarski zgodovinar Emil Niederhauser nekoč kot specifični razliki navajal tradicionalno vzrejo živine in krvno maščevanje, je to prav tako počel s prevelike oddaljenosti. Kaj vemo o ostalih nepisanih zakonih, ki očitno delujejo v nekaterih manjših ali večjih skupnostih, na primer o tamkajšnjem občutku za dostojanstvo, o duhovnih tradicijah, o antropoloških posebnostih itd.? Nikar pa se, prosim, ne prepričujmo, da s tem nimamo ničesar skupnega, saj vendar sodimo k zahodu, spoštujemo zahodne vrednote in si v tem smislu želimo biti pravi Evropejci.«[9]

Wollmanova razmišljanja – tako kot nekoč razmišljanja njegovega očeta – so nekonformistična, hkrati pa povsem komparativistična v smislu razumevanja slovanskega areala kot prepletajočega se medetničnega prostora, to pa velja tudi za češko dojemanje jugovzhoda. Umetna meja Vzhod–Zahod, h kateri se danes nekateri vračajo, nima kulturne opore, enako velja tudi za delitev Balkana na zahodni in vzhodni ali srednje Evrope na srednjevzhodno in nobeno drugo. Ideja kulturne vzajemnosti in nevzajemnosti ustvarja in hkrati briše podobo Evrope. Slovani imajo v njej trdno določeno mesto.

Z metodološkega stališča je bil Slavomír Wollman predvsem filolog s široko folkloristično in etnološko, pa tudi splošno kulturno in politično razgledanostjo, ki je svoje delo ukoreninil zlasti v literarni sopojavnosti. Ta kompleksni pogled – ki nikakor ni neživ in zadušljiv, ampak nasičen z zvoki in barvami konkretnih kulturnih in umetnostnih dosežkov – je tudi tih, vendar močan dokaz pionirske vloge češke šole literarne komparativistike, saj je ta (v nasprotju z drugimi) splošni primerjalni književnosti, torej ne samo slovanski, prinesla pomembna metodološka spoznanja, ki jih danes uporabljajo tudi drugi, ne da bi pri tem zasluge primerjalne slavistike na kakršenkoli način priznavali.[10]

Ivo Pospíšil
Masarykova univerza v Brnu

Iz češčine v slovenščino prevedla Bojana Maltarić.

[9] S. Wollman: Van Tieghem a ti druzi: hledání generální literatury směrem k jihovýchodu. Česká slavistika 2008. Ur. Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Česká asociace slavistů, Literárněvědná společnost, pobočka Praha, Academicus, Brno–Praga 2008, str. 332–34.

[10] V nekrologu je bilo uporabljeno besedilo avtorjeve jubilejne razprave Slavomír Wollman a slavistika dnes (Několik jubilejních poznámek k novější tvorbě). V: Kontexty literární vědy II. Literárněvědná společnost, o. s., OFTIS, Ústí nad Orlici 2009, str. 11–17. ISBN 978-80-7405-066-4.